

Osim toga, ova kampanja se odvijala u situaciji kada je predsednik Sudskog veća u postupku za ubistvo premijera Đinđića i protiv organizovanog kriminalnog klana "Zemunski klan" Marko Kljajević dao neopozivu ostvaku pod pritiscima kojima je bio izložen od početka samog suđenja i neposredno pre svedočenja svedoka saradnika Dejana Milenkovića Bagzija.

Poruke pune govora mržnje, koje dopiru sa skupštinskih govornica, iz medija ili fudbalskih stadiona, predstavljaju ozbiljan znak da ovdašnja vlast i društvo u celini moraju ozbiljnije da se posvete pojavama rasizma i antisemitizma, kao i drugih oblika netrpeljivosti. Poslednjih meseci došlo je do nekoliko ozbiljnih rasistički motivisanih incidenata. Krajem avgusta 2006, uz povike "*Aušvic, Aušvic*" napadnuto je dvoje izraelskih državljana na Tašmajdanu, a 15. oktobra grupa navijača čačanskog fudbalskog kluba *Borac* pojavila se sa kapama *Kju Kluks Klana* i transparentom *Odlazi odavde jer te niko ne voli!* upućenog tamnoputom fudbaleru Majku Tamvanjeri. Četiri dana kasnije u Beogradu su uhapšena 152 navijača fudbalskog kluba *Rad* zbog izvikivanja parola *Srbija Srbima - Napolje sa Turcima* i *Nož, žica, Srebrenica*. Među uhapšenima je bilo 47 maloletnika.

Nažalost, često se dešava da ovakvi ispadi prođu nekažnjeno ili se zakonske sankcije prema izvršiteljima svedu na minimum. Država gotovo nikada nije adekvatno reagovala.

pretrpljenih duševnih bolova, povrede časti i ugleda, slobode i prava ličnosti nastale neosnovanim hapšenjem tokom akcije "Sablja". Presudu, kojom se Republika Srbija i MUP obavezuje da isplati ovu sumu i još 36.000 dinara na ime troškova parničnog postupka doneo je Prvi opštinski sud u Beogradu.

ANTISEMITIZAM - POSLEDICA VELIKODRŽAVNOG PROJEKTA

1. Antisemitizam kroz osporavanje drugog

U Izvorima totalitarizma Hana Arent navodi da je očigledno pravilo "...da antijevrejska osećanja stiču političku važnost samo onda kada se mogu kombinovati sa glavnim političkim problemima...". Poslednje dve decenije u Srbiji su nesumnjivo, godine *glavnih političkih problema* i antijevrejska osećanja poprimila su ne samo političku, već i društvenu i kulturnu važnost, samo Jevreja gotovo da i nema. Stoga se nameće pitanje, kako u zemlji, u kojoj Jevreji čine jednu od brojčano najmanjih manjinskih zajednica, tretirati problem antisemitizma i analizirati njegove uzroke.

Raniji teoretičari tražili su političke i društvene uzroke modernog i savremenog antisemitizma u granicama prosvetiteljstva, stvaranju i propasti evropske nacionalne države², dok ga aktuelne analize tretiraju kao posledicu radikalizacije i ekstremizacije društva prouzrokovanih izmenjenim društvenim i ekonomskim okolnostima s kraja XX i početka XXI veka. Istorijski konteksti u kojima su nastala prva dva analitička okvira svakako se bitno razlikuju od sadašnjeg; međutim, to nikako ne umanjuje njihovu relevantnost. Ako se kontradiktorni učinci prosvetiteljstva i njihova veza sa antisemitizmom ostave po strani³, zakasneli projekat stvaranja (velike)nacionalne države, praćen političkom i društvenom radikalizacijom, čini se sasvim primerenim okvirom za analizu uzroka savremenog antisemitizma u Srbiji.

Ideja homogenosti nacionalne grupe kao osnovne pretpostavke državne zajednice (njene teritorijalne i personalne suverenosti, ali i definisanja političkih ciljeva), nužno dolazi u sukob sa postojanjem "nacija unutar nacija".

¹ H. Arent, "*Izvori totalitarizma*", Feministička izdavačka kuća, Beograd, 1998. str. 28.

² Adorno i Horkhajmer, Arent, itd.

³ Iako ovaj pristup, bar u onoj meri u kojoj se bavi određenim tipom racionalnosti i subjektivnosti, može biti doista plodan u izučavanju korena antisemitizma generalno, njegova relevantnost za noviji istorijski politički i društveni razvoj Srbije, kao i za njenu sadašnjost, je gotovo beznačajna.

Srpski veliko-državno-nacionalni projekat, onako kako je zamišljen i pokušao da se realizuje, nužno je morao doći u sukob sa nacionalnim manjinama. Da bi nacionalizam i populizam bili opravdani, a sa njima i agresorska politika Srbije prema susednim državama i domaćim manjinama, morala je da se reinterpreтира bliža srpska istorija i njena pravoslavna tradicija. Sa jedne strane, ovakva strategija imala je za cilj da legitimise ratnu politiku kao odgovor na zločine počinjene u prošlosti protiv Srba, dok je sa druge, imala za cilj da postavi temelje novog srpskog identiteta. U tim okolnostima pripadnicima određenih manjina dodeljena je uloga "neprijatelja" – Hrvatima, Mađarima i Bugarima zbog njihove kolaboracije sa Trećim Rajhom – i konačno Jevrejima, koji su u potpunom odsustvu kritičkog sagledavanja srbijanske politike i njenih posledica, u skladu sa opšte poznatim antisemitskim stereotipima, etiketirani kao glavni krivci za svetsku zaveru protiv Srbije i Srba.

Osnovni okvir u kome se danas treba baviti problemom antisemitizma je kompleksan. Antisemitizam u poslednjih dvadesetak godina u Srbiji ne postoji kao izolovan fenomen, već ga, pre svega, treba tražiti u sveopštoj radikalizaciji, netoleranciji i ksenofobičnosti politike i društva, što su posledice jedne katastrofalne, destruktivne politike. Zbog tradicionalne percepcije Jevreja kao većitih Drugih i stranaca, i u Srbiji se antisemitizam, u širem smislu, pre može tumačiti kao problematičan odnos prema razlici nego kao čisto antijevrejska ideologija, praksa ili diskurs.

Ova studija tretira antisemitizam u četiri osnovna pojavna oblika – političkom, verskom, civilnom i kulturnom. Dok je prvi ograničen gotovo isključivo na polje političkog diskursa, verski i civilni se često prepliću, i to prvenstveno u onoj meri u kojoj se u današnjoj Srbiji ne vide jasne granice između crkve kao verske institucije, i društvenog i kulturnog autoriteta i aktera. Iako je Srpska pravoslavna crkva i zvanično ušla u politički život Srbije, za ovu studiju je mnogo interesantniji njen uticaj na određene krugove "civilnog društva" za koje se može reći da generišu i promovišu antisemitizam. Civilni antisemitizam je najotvoreniji i najradikalniji, dok ga kulturni motiviše i održava njegovo prisustvo na javnoj sceni. Kontekst u kome se ova studija bavi antisemitizmom predstavljaju političke i društvene okolnosti iz poslednje dekade XX i prvih godina XXI veka.

Poricanje i negiranje antisemitizma su među glavnim karakteristikama aktuelne sfere političkog i društvenog. U njima se ogleda nasleđe društva, politike i elita, nesposobnih da se suoče i izbore sa kontroverznom prošlašću. Jedan od ciljeva studije ide i u tom smeru da kritičkim osvrtom na pozadinu i manifestacije antisemitizma, ali i ostalih oblika netolerancije, ukaže na neophodnost menjanja interpretacije prošle i sadašnje Srbije, kao preduslova za uspostavljanje moderne, demokratske, tolerantne države i društva.

2. Jevreji u Srbiji

Tačnih podataka o broju Jevreja koji žive na teritoriji Republike Srbije (bez Kosova) nema. Prema rezultatima poslednjeg zavničnog popisa iz 2002. godine, 1158 popisanih izjasnili su se kao Jevreji⁴. Procene ukupnog broja Jevreja kreću se u rasponu od dve do tri hiljade.⁵

Tokom Drugog svetskog rata, gotovo čitava beogradska zajednica Jevreja stradala je u Holokaustu. Kvislinške vlasti u Srbiji, predvođene generalom Milanom Nedićem, preuzimanjem ključnih ideja nacionalsocijalizma, i to prvenstveno o čistoći rase, revnosno sprovode odluke okupacionih vlasti usmerenih protiv Jevreja. Jevrejima se oduzima pravo na rad, oduzima im se imovina i uskraćuju im se sva građanska prava.⁶ Aleksandar Lebl navodi da je period od aprila 1941. godine, bio vreme Holokausta i u Srbiji. Masovnom uništavanju Jevreja u Srbiji okupacionim vlastima pomagali su Nedićeva Vlada nacionalnog spasa, Ljotićevci, žandarmerija i specijalna policija, čuvanjem zatvora i logora i pronalaženjem i hapšenjem skrivenih Jevreja.⁷ Već u avgustu 1942. godine, državni sekretar Harald Turner, izvestio je Berlin da je Srbija jedina zemlja u kojoj je problem i Jevreja i Cigana rešen.⁸ Beograd je bio prvi evropski grad koji je zvanično proglašen Judenrein.⁹ Zbog uspešnog rešavanja "jevrejskog pitanja" Nedićeva Srbija i on sam, dobili su zvanično publikovano priznanje sa samog vrha Rajha.¹⁰

Nedićev i Ljotićev antisemitizam su istorijski utvrđena činjenica, koja se danas nastoji relativizirati i reinterpretirati i u svakom drugom ključu. Polazi se od toga da su "U Srbiji 1941. nemačke okupacione vlasti mogle [su] najbrže da ostvare "konačno rešenje" jevrejskog pitanja jer Srbija nije bila saveznik Nemačke nego okupirana zemlja, te su u Srbiji nacisti imali određene ruke. Zemlje koje su bile saveznice Nemačke, kao Italija, Mađarska, Bugarska i Nezavisna Država Hrvatska, mogle su u vezi s Jevrejima da vode svoju politiku, koja se unekoliko i mogla razlikovati od nemačke. Okupirana Srbija

⁴ Jevreji po narodnosti i veri. Nešto više od polovine navedenog broja su Jevreji po veri, dok su se ostali izjasnili kao sekularni. Aleksandar Lebl, "Antisemitizam", preuzeto sa: <http://www.kczr.co.yu>.

⁵ *Ibid.* Takođe videti "Puzeći i otvoreni antisemitizam", Kažiprist, Radio B92, Beograd, gost Filip David, 10. April 2005.

⁶ Olivera Milosavljević, *Potisnuta istina. Kolaboracija u Srbiji 1941-1944*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.

⁷ Aleksandar Lebl, *Antisemitizam*, preuzeto sa: <http://www.kczr.co.yu>.

⁸ Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil*, Penguin Books, 1994.

⁹ World Jewish Congress, www.worldjewishcongress.org

¹⁰ Mirko Đorđević u Nedim Sejdinović, *Antisemitizam u Srbiji: od Vožda, preko Nikolaja, do grafita*, 26. mart 2005. Preuzeto sa: www.nedimsejdimovic.com.

nije imala taj izbor, jer joj je bilo zabranjeno, po uslovima kapitulacije, da ima bilo kakvu "svoju" politiku. Nemci su tražili dozvolu od NDH za otvaranje logora na starom Sajmištu kod Zemuna, pošto je Hrvatska aneksirala taj deo rasparčane i okupirane Srbije. Tu je ubijeno oko 8 000 Jevreja...".¹¹

Od osnivanja Izraela 1948. godine, prema podacima Svetskog jevrejskog kongresa, iz država bivše Jugoslavije odselilo se više od 10,000 Jevreja, iz Srbije više od polovina onih koji su preživeli Drugi svetski rat.

Većina Jevreja danas živi u Beogradu, a još ih ima u Novom Sadu, Somboru, Subotici i Nišu. Ne samo brojni, već i politički i ekonomski uticaj Jevreja u Srbiji je danas gotovo beznačajan.¹² Ne zauzimaju visoke položaje u politici, ima ih u kulturi i policiji.¹³ Stoga opstanak antisemitizma u Srbiji jasno svedoči da njemu nisu potrebni (uticajni) Jevreji - "Činjenica da se antisemitizam javlja u sredinama u kojima niko nije video Jevrejina, pokazuje da je reč o iracionalnoj pojavi i mržnji za koju Jevreji i nisu neophodni".¹⁴

3. Antisemitizam u Srbiji

Da formalno uvođenje demokratije u politiku etabliranjem višepartijskog sistema nakon perioda komunizma, slobode mišljenja i javne reči, ne podrazumevaju i kvalitativnu demokratizaciju politike i društva, pokazuje i postojanje antisemitizma u Srbiji. Pokušaj realizacije srpskog nacionalnog projekta pratilo je formiranje desničarskih političkih partija, ali i brojnih nacionalističkih, šovinističkih i rasističkih organizacija.

Pravo na slobodu mišljenja i javne reči u Srbiji je, neretko, tumačeno kao pravo na govor mržnje, kroz koji se otvoreno ispoljavao, i još uvek se ispoljava, antisemitizam. U opštoj političkoj i društvenoj klimi netolerancije antisemitizam se pojavljuje u svojim raznim formama. S obzirom na njegov pojačani intenzitet u poslednjih nekoliko godina, antisemitizam se ne može tretirati kao marginalan fenomen.

¹¹ Dr. Krinka Vidaković-Petrov, *Dijaspora je dijalog o identitetu*, NIN, 3. januar 2002.

¹² Ovo nije kvalitativni sud njihovog pojedinačnog ili grupnog doprinosa političkom, ekonomskom i društvenom životu u Srbiji, već pre objektivna procena njihove mogućnosti da utiču na definisanje politike i njenih prioriteta, a što je u direktnoj suprotnosti za dominantnim predrasudama o njihovom uticaju.

¹³ Filip David, "Puzeći i otvoreni antisemitizam", *Kažiprist*, Radio B92, Beograd, 10. April 2005.

¹⁴ Aca Singer, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, *Danas*, 26-27. mart, 2006.

3.1 Aktuelni društveno-politički kontekst

Pad Slobodana Miloševića nije rezultirao potpunim raskidom sa nacionalističkom politikom. Naprotiv, i nakon izgubljenih ratova, nacionalizam, ksenofobija, netolerancija, i dalje predstavljaju bitne odlike političkog i društvenog života u Srbiji. Frustriranost politike i društva proizilazi iz nemogućnosti (odustva želje) suočavanja sa nedavnom prošlošću i njenim katastrofalnim posledicama, ne samo po susedne države i narode, već i po samu Srbiju.

Uprkos proglašenja novog Ustava, 7. novembra 2006, Srbija još uvek nije konstituisana kao država. Nedefinisan status Kosova, koga Ustav tretira kao integralni deo Republike Srbije, onemogućava definisanje teritorijalnog suvereniteta, u čijem odsustvu ni državne institucije ne mogu obezbediti institucionalno-pravni okvir neophodan za normalno funkcionisanje države i društva.

Ideja nacionalno-građanske i države drugih, koju nosi preambula novog Ustava, odslikava suštinsko nerazumevanje moderne države od strane srbijanske političke elite. Poraz nacionalnog projekta nije doveo do redefinisavanja pravca koji će trasirati budućnost Srbije. Projekat "svi Srbi u jednoj državi" preformulisan je u projekat "u jednoj državi prvo Srbi" (a zatim građani i drugi). U odsustvu teritorijalnog, definisanje personalnog suvereniteta države Srbije na pretpostavci jedno(g)nacionalnog identiteta i njegovog kolektivnog sećanja, prioritet je političkog i šireg društvenog angažmana elita.

Reorganizacija kolektivnog sećanja, i stvaranje novog srpskog identiteta, vrši se u odnosu na tri ključna perioda u novijoj istoriji Srbije – Drugi svetski rat, SFRJ, i njen raspad kroz ratove. Monopol nad ovim procesom imaju država i nacionalna politička, društvena i intelektualna elita.¹⁵ U obradi prošlosti, elite ne polaze od kritičkog sagledavanja bilansa svakog od ta tri perioda. Naprotiv, polazi se od relativizacije njihovih problematičnih aspekata – (anti)fašizma i nacionalizma. Trivijalizacija (anti)fašizma i nacionalizma nalazi mesto u političkim odlukama, kulturnoj produkciji, društvenom životu i javnom diskursu. Nova interpretacija istorije, i njome uslovljeno selektivno kolektivno sećanje, ne samo da definišu aktuelni društveno-politički život u Srbiji, već nesumnjivo nameću i spornu budućnost. Tako reorganizacija nacionalnog sećanja postaje temelj ne samo novog nacionalnog i državnog identiteta Srbije, već i njene nemogućnosti da, u političkom i društvenom smislu, integriše pripadnike manjinskih zajednica koji su u objektivnom sukobu sa ovakvom interpretacijom prošlosti i budućnosti koja se na njoj može graditi.

¹⁵ *Sigurnost građana u nedovršenoj državi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.

Do diskontinuiteta sa ovim trendom nije došlo ni nakon 5. oktobra 2000. godine. Vladajuća koalicija DOS zbog svog unutrašnjeg političkog nesaglasja, prvenstveno u odnosu na poželjni kurs promena, ali i međusobnih "ideoloških" razlika, nije uspela da se obračuna sa mилошевићevim nasleđem prošlosti. Uvođenje veronauke u osnovno obrazovanje, rigidni politički stavovi o Kosovu, uključivanje crkve u politiku kroz njeno učesće u pregovorima o Kosovu, odbijanje pune saradnje sa tribunalom u Hagu (vlada Vojislava Koštunice), itd. još uvek drže Srbiju u začaranom krugu nacionalizma.

Odsustvo šire političke, ali i društvene volje, da se kritički sagledaju i percipiraju fenomeni antisemitizma, ksenofobije, rasizma, netolerancije, itd, koji predstavljaju prateće manifestacije nacionalizma, oduzima srbijanskom društvu mogućnost da se rekonstituiše u demokratsko, tolerantno, i pre svega, autorefleksivno društvo, spremno da prihvati razliku kao takvu, umesto da je stavlja u fokus svoje kontinuirane frustracije, ili je procenjuje u odnosu na sopstvene potrebe.

3.2 Politički antisemitizam

Istorijski posmatrano, politički antisemitizam manifestovao se u konkretnim političkim akcijama koje su imale za cilj oduzimanje državljanstva i građanskog statusa Jevrejima, specijalno oporezivanje i oduzimanje njihove imovine, getoizaciju, deportaciju i konačno rešenje - eksterminaciju. Svoju kulminaciju doživeo je u vreme Trećeg Rajha, osmišljavanjem i stavljanjem u pogon mašinerije za sistematsko ubijanje.

Ako već ne eksplicitni, implicitni antisemitizam, preživeo je Holokaust, kao i brojna međunarodna pravna dokumenta, počev od Povelje Ujedinjenih nacija, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije, itd.

Koreni savremenog političkog antisemitizma mogu se tražiti u kontekstu rastuće radikalizacije demokratskih društava i sve većeg prisustva desničarskih trendova u Evropi, i posebno u Srbiji. Desničarski radikalizam i populizam postali su značajno obeležje savremene evropske političke scene. Šira društvena i ekonomska kriza obeležene su traganjem za novim identitetom u bitno promenjenim okolnostima, koje je, za sad još uvek u većoj meri diskurzivno, obeleženo antiimigrantskim, antiislamskim i antisemitskim verbalnim napadima. U zemljama Istočne i Centralne Evrope, bivšim članicama Varšavskog pakta, dodatno opterećenje predstavlja reinterpretacija komunističke, i pre svega antifašističke prošlosti, a koja svakako obuhvata i "nacionalne" percepcije antisemitizma.

Nakon poraza ratnog projekta srpski nacionalizam se okreće ideološkim izvorima, i to prvenstveno konzervativnoj misli oličenoj u Nikolaju Velimiroviću, Justinu Popoviću, i "pragmatičnoj politici" fašiste Dimitrija

Ljotića i kvislinga Milana Nedića. Pogotovo nakon odlaska Miloševića u Srbiju je postkomunističko¹⁶, nacionalističko reorganizovanje sećanja, koje je nacističke kolaboratore proglasilo žrtvama komunizma, pripremlilo teren za političko i društveno sankcionisanje antisemitizma. Rehabilitacija fašističkog, kvinsliškog i četničkog pokreta u Srbiji kreirala je ideološku podlogu koja je relativizovala ekstremni nacionalizam i posledice politike vođene pod njegovim okriljem, i time pripremlila političku i društvenu klimu za brojne rasističke i antisemitske kampanje.¹⁷ Ako se uzme u obzir činjenica da je većina političkih stranaka desne orijentacije implicitno legitimisala problematične pojedince i problematične periode iz novije srpske istorije, onda se može govoriti o (in)direktnom prihvatanju antisemitske teologije i ideologije na srbijanskoj političkoj sceni.

Rehabilitacija fašizma, ili "nacionalnog antifašizma", prema interpretaciji onih koji je sprovode¹⁸, u cilju normalizacije nacionalizma predstavlja okvir u kome se, zajedno sa rasizmom i ksenofobijom, pojavljuje i antisemitizam. U tom kontekstu nije retka ni upotreba novijih "nacionalnih heroja", Radovana Karadžića i Ratka Mladića, u obračunu sa "prljavom antisrpskom propagandom". Izložba "Krv i med" američkog novinara Rona Haviva u nekoliko srbijanskih gradova bila je praćena pojavom pristalica Radovana Karadžića koje su uzvikivale nacionalističke parole.

U političkom diskursu prisutna je i upotreba antisemitskih stereotipa u međustranačkim obračunima - "Labus-Jevrejin", "Koštuničina majka-Jevrejka", itd.¹⁹ Neki od članova srpske političke elite - Vladan Batić, ministar pravde u vladi Zorana Đinđića, Dušan Bataković, i aktuelni premijer Vojislav Koštunica, javno su iskazivali svoje poštovanje prema Nikolaju Velimiroviću: "vladika Nikolaj neosporni moralni autoritet u Srbiji...naš putovođa koji jeste i biće vazda sa nama...njegovo učenje odgovarajući model za pravi patriotizam"²⁰.

¹⁶ Postkomunističko i u ideološkom smislu, ali i u funkciji negiranja multietničkog karaktera jugoslovenske države i njenog društvenog identiteta.

¹⁷ *Ljudska prava u senci nacionalizma. Srbija 2002*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2003.

¹⁸ Todor Kuljić, *Antifašizam i anti-antifašizam. Propuštanje korisne prošlosti*, Politika, 10. avgust 2006. Autor navodi da je danas u Srbiji na delu "antifašiziranje šovinizma...promovisanje autentičnog nacionalnog antifašizma" kroz legitimizaciju domaćih fašista i kvislinga.

¹⁹ Aleksandar Lebl, *Savremeni antisemitizam u Srbiji i svetu*, izlaganje na okruglom stolu "Nova srpska desnica i antisemitizam", Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 3. novembar 2005.

²⁰ Jovan Byford, *Potiskivanje i poricanje antisemitizma. Sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2005.

3.3 Između teorije zavere i "Comparative Victimhood"²¹

Prve godine ratova u bivšoj Jugoslaviji bile su obeležene svojevrsnom kontradikcijom: oživljavanjem antisemitizma sa jedne strane i političkom zloupotrebom Jevreja kroz filosemitizam, sa druge. Prema Milanu Vukomanoviću, antisemitizam je najpre oživeo u pojedinim političkim krugovima oličenim u "novoj levici i desnici" i kleronacionalističkim, ljotićeuskim i nedićeuskim pokretima.²²

Teza o postojanju međunarodne zavere protiv Srbije, koju je lansirao Miloševićev režim i satelitske stranke njegovog SPS, poput Jugoslovenske levice i Srpske radikalne stranke, stavljena je u funkciju pravdanja promašaja srpske ratne i nacionalističke politike. Integralni element ove teorije bila je teza o postojanju "vladara u senci", tačnije, moćnih jevrejskih centara, koja je poslužila kao jedan od glavnih generatora antisemitizma u Srbiji. Osim postojanja "planetarne jevrejske zavere protiv hrišćanskog pravoslavlja, posebno protiv srpskog naroda..."²³ lansiraju se i teza o petokolonaškoj zaveri u kojoj, osim Jevreja, učestvuju i one malobrojne političke grupacije i posebno nevladine organizacije koje se protive ratnoj politici.

Ovakvi stereotipi baziraju se prvenstveno na antisemitskim publikacijama od kojih je najznačajnija "Protokoli sionskih mudraca". U tom ključu u Srbiji su tumačene i brojne inostrane i međunarodne inicijative koje su imale za cilj sprečavanje ratnih dejstava na području bivše Jugoslavije, a među čijim su inicijatorima i potpisnicima bili i neki Jevreji. Istovremeno je od srpskih Jevreja traženo da se izvine za postupke američke administracije, između ostalog i za bombardovanje Jugoslavije 1999.²⁴ Teorija o zaveri celog sveta protiv Srba i o "novom svetskom poretku" je, međutim, kako navodi Milorad Tomanić, bila rezultat jednog dobro promišljenog srpskog plana čija je suština zapravo bila "...zavera Srba protiv celog sveta i 'novi srpski poredak' koji je trebalo uspostaviti bar na prostorima bivše SFRJ"²⁵.

Uporedo sa podstrekavanjem antisemitizma, u određenim političkim i intetektualnim krugovima promoviraju se filosemitizam. U *Potiskivanju i poricanju antisemitizma* Jovan Byford navodi da je poređenje srpske i jevrejske istorije usko "...povezano sa mitom o mučeništvu karakterističnim za srpski

²¹ Tony Judt, "From the House of the Dead: On Modern European Memory", The New York Review.

²² Milan Vukomanović, *O čemu crkva (ne)može da se pita. SPC, država i društvo u Srbiji (2000-2005)*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2005.

²³ Filip David, *Antisemitizam među nama*, Danas, 6-9. januar 2000.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara krug, Beograd, 2001.

nacionalistički diskurs..."²⁶. Posebno krajem osamdesetih i početkom devedesetih ovu "analogiju" zloupotrebljavaju mnogi intelektualci ukazujući na "istorijsku fatalnost u kojoj srpski i jevrejski narod postaju sve sličniji"²⁷ - "Svaka stopa Kosova za Srbe je Jerusalim: nema razlike između patnji Srba i Jevreja. Srbi su trinaesto, izgubljeno i najnesrećnije pleme Izrailjevo"²⁸, itd.

Jedan od ciljeva promocije filosemitizma bio je da se dodeljivanjem uloge žrtve srpskom narodu, pravljene po slici istorije stradanja Jevreja, i posebno Holokausta, reinterpretira nedavni istorijski kontekst agresorskog rata Srbije na susedne države bivše Jugoslavije i nacionalistička politika prema manjinama. "Analogija" sudbine srpskog i jevrejskog naroda smešta se takođe i u period Drugog svetskog rata, prvenstveno u Nezavisnu Državu Hrvatsku, čiji su ideolozi za "krivce 'hrvatske nesreće' proglašavali pre svega Srbe, a potom Jevreje..." - "Srbi i Jevreji znaju šta znači biti izložen kolektivnoj mržnji, a pouke istorijskog iskustva ne treba olako zaboravljati".²⁹

Drugi cilj filosemitizma - približavanje centrima moći, kojima dominiraju Jevreji, za dobijanje podrške u odbrani "stradalnog srpskog naroda i zemalja" - zapravo je bio u funkciji održavanja teorije zavere i antisemitskih stereotipa. Društvo srpsko-jevrejskog prijateljstva, osnovano 21. novembra 1988. godine, stavlja se u funkciju ove zloupotrebe, proklamujući kao svoj zadatak "zblizavanje dva naroda, koji su često neopravdano optuživani samo za to što su drugačiji"³⁰ i približavanje onim centrima moći koji mogu da pomognu rešavanje "srpskog pitanja". Njegovi osnivači su srpski nacionalistički intelektualci, članovi Srpske akademije nauka i umetnosti - Ljubomir Tadić (predsednik), pisac Dobrica Ćosić (jedan od pisaca Memoranduma SANU)³¹ i drugi, i nekoliko članova jevrejske zajednice, od kojih je "najistaknutija" Klara Mandić. Finansijski podržano od strane tadašnjih vlasti, Društvo je postalo deo režimske propagandne mašinerije.³² Plasiranje

²⁶ Jovan Byford, *Potiskivanje i poricanje antisemitizma. Sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2005.

²⁷ Dobrica Ćosić u *Antisemitizam*, Ljudska prava u tranziciji, Srbija 2001, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2002.

²⁸ Vuk Drašković, *Ibid.*

²⁹ Dr. Krinka Vidaković-Petrov, *Dijaspora je dijalog o identitetu*, NIN, 3. januar 2002.

³⁰ *Antisemitizam*, Ljudska prava u tranziciji. Srbija 2001, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2002. Str. 268

³¹ Prilikom osnivanja Društva, šesnaest od dvadeset članova bili su članovi SANU. Novi horizonti, *Veza sa Izraelom*, preuzeto sa: <http://www.novihorizonti.com/test/tekst.asp?ArtikalID=721>

³² Laslo Sekelj, *Antisemitism and Jewish Identity in Serbia After the 1991 Collapse of the Yugoslav State*, The Vidal Sassoon International Centre for the Study of Antisemitism, The Hebrew University of Jerusalem, Analysis of Current Trends in Antisemitism, 1997., acta no. 12

teza o postojanju centara moći, u kojima odlučuju Jevreji, bilo je u potpunom skladu sa zvaničnom politikom Miloševićevog režima, zasnovanoj na teoriji zavere. Društvo nikada nije dobilo podršku jevrejskih organizacija u Srbiji. Koliko su njegovi stavovi odudarali od stavova Saveza jevrejskih opština Jugoslavije i jevrejskih intelektualaca, videlo se po njihovom negativnom mišljenju o Društvu³³ i brojnim protestima protiv njegovih saopštenja.

3.4 Antisemitizam u Srpskoj pravoslavnoj crkvi

Nakon pada socijalizma, u kome je država određivala prirodu svog odnosa sa verskim zajednicama³⁴, sa početkom ratova u bivšoj Jugoslaviji, Srpska pravoslavna crkva dobija prostor da se direktno stavi u funkciju velikosrpskog projekta. Rastući nacionalizam u Srbiji crkva koristi za vlastitu rehabilitaciju, a u cilju retradicionizacije srbijanskog društva i oblikovanja novog kolektivnog identiteta. To je podrazumevalo i obračun sa komunističkom ideologijom, čija je "najveća žrtva bila sama crkva a onda i srpski narod"³⁵, i za čije je odstranjivanje iz nacionalnog identiteta od suštinskog značaja bio povratak tradiciji i pravoslavlju.

Insistiranje na tradiciji i pravoslavlju nije se ograničilo isključivo na obračun crkve sa komunistima, već je postalo i integralni deo ratne politike. Vernost pravoslavlju i srpskoj crkvi bili su bitni motivi srpskog ratnog folkloru.³⁶ Nakon nekoliko apela za pomirenje i prestanak sukoba 1991, i 1992. godine, tokom rata u Bosni, Srpska pravoslavna crkva "zahteva" nastavak rata i blokira mirovne procese.³⁷

Fundamentalizam Srpske pravoslavne crkve, koji se ogleda u povratku osnovama, ishodištu, protivljenju sekularizaciji i odbacivanju tradicije prosvetiteljstva i modernih naučnih, tehničkih i političkih dostignuća, u kombinaciji sa njenim neprikosnovenim statusom institucije koja uživa najveće poverenje građana, doprineo je stvaranju novog nacionalnog identiteta Srbije koju, u velikoj meri, karakterišu odsustvo tolerancije i odbacivanje modernih političkih vrednosti.

Srpska pravoslavna crkva je u novijoj istoriji dala svoj doprinos opstanku antisemitizma kroz postavljanje osnova i fabrikovanje novog srpskog identiteta, i to na više načina. Prvi i najznačajniji je kanonizacija Nikolaja Velimirovića. Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve jednoglasno je

³³ *Ibid.* Str. 268.

³⁴ *Sigurnost građana u nedovršenoj državi. Srbija 2005*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.

³⁵ Radovan Kupres, *Srpska pravoslavna crkva i novi srpski identitet*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.

³⁶ Ivan Čolović, *Bordel Ratnika, XX vek*, Beograd, 2000.

³⁷ Milan Vukomanović, *O čemu crkva (ne)može da se pita. SPC, država i društvo u Srbiji (2000-2005)*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2005.

doneo odluku o kanonizaciji Nikolaja Velimirovića u maju 2003. godine. U Srbiji se on danas smatra najvažnijom crkvenom ličnošću posle svetog Save.³⁸ Uspešna rehabilitacija Nikolaja Velimirovića, nakon 40-godišnje marginalizacije, poslužila je Srpskoj pravoslavnoj crkvi između ostalog i kao dokaz sposobnosti "revitalizacije celog srpskog naciona, kao i tako potrebnu potvrdu njegovih duhovnih vrednosti"³⁹. Nametanje Nikolaja Velimirovića kao ključne duhovne reference praćeno je, ne samo štampanjem njegovih dela već i brojnim afirmativnim delima o njemu. Međutim, Velimirovićeve veze sa nacističkim kolaboracionistima – "vladika Nikolaj, 'blizak Nediću i Ljotiću nije se bunio protiv totalitarnih političkih sistema, već se jasno opredeljavao za njih'..."⁴⁰ – i njegov dokazani antisemitizam – "Sva moderna gesla evropska sastavili su Židi, koji su Hrista raspeli: i demokratiju, i štrajkove, i socijalizam, i ateizam, i toleranciju svih vera, i pacifizam, i sveopštu revoluciju, i kapitalizam i komunizam. Sve su to izumi Židova odnosno oca njihova đavola"⁴¹ – u direktoj su suprotnosti sa građenjem mita o njegovom mučeništvu.

Ličnost i delo Nikolaja Velimirovića predstavljaju inspiraciju brojnih mladih desničarskih organizacija koje, iako ne formalno u okviru Srpske pravoslavne crkve deluju pod njenim okriljem, i koje u današnjoj Srbiji predstavljaju značajne nosioce antisemitizma.

Nekoliko zahteva od strane Jevreja da se Srpska pravoslavna crkva ogradi od antisemitizma Nikolaja Velimirovića nije urodilo plodom, jer je "...Velimirovićev antievropski, antikulturni, i antisemitski duh, usađen u ono što je danas suština dobrog dela ljudi iz crkve"⁴².

Distanciranje od, i osuda antisemitizma od strane Srpske pravoslavne crkve uglavnom se artikuliše u kontekstu zloupotrebe filosemitizma. Filosemitizam Srpske pravoslavne crkve zasnovan je na upotrebi komparativnog stradalništva⁴³, i ima za cilj da odbrani velikosrpski projekat, da negira i relativizuje njegove ekstremne manifestacije, među kojima je i antisemitizam. Brojna saopštenja Srpske pravoslavne crkve navode mučeništvo i stradalničku prošlost i sadašnjost jevrejskog i srpskog naroda, i ističu autoritet pravoslavne crkve, čije dogme nisu podsticale antisemitizam. Iako je zvaničan stav Srpske pravoslavne crkve protiv antisemitizma, činjenica je da

³⁸ Jovan Byford, *Potiskivanje i poricanje antisemitizma. Sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2005.

³⁹ Atanasije Jevtić. *Ibid.*

⁴⁰ Mirko Đorđević u *Ljudska prava u tranziciji. Srbija 2001*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2002.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Filip David, *Most Radija Slobodna Evropa: Koliko je antisemitizam prisutan u Srbiji i Hrvatskoj, Dijagnoza bolesnog društva*, Danas, 16-17. april 2005.

⁴³ Comparative victimhood. Tony Judt, *"From the House of the Dead: On Modern European Memory"*, The New York Review of Books, Vol. 52, No. 15, 6. September 2005.

su odeređeni krugovi unutar nje antisemitski, kao i da ona, kanonozacijom Nikolaja Velimirovića, u institucionalnom smislu i dalje figurira u političkom i društvenom životu Srbije kao, makar i implicitni, promoter antisemitizma.

S obzirom da se antisemitizam u Srbiji javlja u širem kontesktu radikalizacije, netolerancije, ksenofobije i rasizma, i na činjenicu da je Srpska pravoslavna crkva svojim političkim i društvenim angažmanom u velikoj meri tome doprinela, stiče se utisak da njeno deklarativno osuđivanje antisemitizma prvenstveno predstavlja gest političke korektnosti, a ne odraz njenog suštinskog stava o tom, i srodnim pitanjima.

Aktivna podrška Srpske pravoslavne crkve rehabilitaciji fašista, kolaboracionista i četnika iz Drugog svetskog rata – Dimitrija Ljotića, Milana Nedića i Draže Mihajlovića – koji su svi, u manjoj ili većoj meri bili antisemiti⁴⁴, ukazuje na činjenicu da crkva, osim deklarativno, ne želi da se ogradi od antisemitizma u svojim krugovima.

3.5 Civilni antisemitizam

Otvoreni antisemitski incidenti u Srbiji dešavaju se na "civilnoj sceni" koju čini veći broj, manje ili više formalnih, radikalnih desničarskih i (klero)fašističkih grupa. Za one brutalnije incidente, sknavljenje jevrejskih groblja, spomenika i verskih objekata, pisanje grafita i lepljenje plakata, nemoguće je sa sigurnošću tvrditi odakle dolaze jer, osim u slučaju trojice uhapšenih za lepljenje antisemitskih plakata u martu 2005. godine, javnosti nisu poznati njihovi akteri.

Karakteristika desničarskih i klerofašističkih organizacija je da prvenstveno okupljaju mlade ljude koji svoje uporište nalaze u onome što se u poslednjih dvadesetak godina promovise kao širi društveni trend - revidiran srpski nacionalizam i povratak tradicionalnim pravoslavnim vrednostima. One ekstremnije, poput skinhedsa, *Nacionalnog stroja*⁴⁵, *Krvi i časti*, *Rasnih nacionalista – rasonalista* kao svoju, preuzimaju nacističku ideologiju. Svima njima zajednički su ekstremno antizapadnjaštvo i odbacivanje liberalnih vrednosti, rasizam, nacionalizam i šovinizam, ideološka isključivost, ksenofobija. U tom miljeu se, naravno, pojavljuje i antisemitizam. Dok se dokazane⁴⁶ aktivnosti gorenavedenih grupa uglavnom svode na virtualni antisemitizam, u aktivnosti mlade srpske desnice, kojoj pripadaju *Dveri srbske*,

⁴⁴ Laslo Sekelj, *Antisemitism and Jewish Identity in Serbia After the 1991 Collapse of the Yugoslav State*, The Vidal Sassoon International Centre for the Study of Antisemitism, The Hebrew University of Jerusalem, *Analysis of Current Trends in Antisemitism*, 1997, acta no. 12

⁴⁵ Prema informacijama MUP Srbije, Nacionalni stroj je okarakterisan i kao antisemitska organizacija. *NIN*, 29. decembar 2005.

⁴⁶ Postavljanje spiskova Jevreja na vebajtove i antisemitskih, i tekstova funkcionera Trećeg Rajha.

Obraz, *Sveti Justin Filozof*, *Nomokanon*, *Svetozar Miletić*, spadaju i brojne, posećene tribine, kao i časopisi.

Iako mnogi javni istupi mlade srpske desnice nisu eksplicitno antisemitski, činjenica da je cilj njihvog angažmana, između ostalog, i rehabilitacija Nikolaja Velimirovića, Milana Nedića, Dimitrija Ljotića i četničkog pokreta, ukazuje na njihov latentni antisemitizam.

Civilni antisemitizam prati obrazac ispoljavanja netrpeljivosti, često i otvorene mržnje, prema manjinskim grupama u Srbiji u poslednjih deceniju i po, i predstavlja sliku opšteg stanja društva. Izraelska ambasadorica Jafa Ben Ari u intervjuu *Danasu*, 9. maja 2005. godina navodi da se u Srbiji "ne radi o antisemitizmu *per se*, već o mržnji koja ključa ispod površine".

3.6 Antisemitizam u kulturi – izdavačka delatnost

Jedan od najistaknutijih oblika antisemitizma u Srbiji od kraja osamdesetih godina do danas predstavlja izdavačka delatnost. Brojni naslovi, njih preko 150, objavljuju se u različitim izdavačkim kućama. Neke od njih su specijalizovane za antisemitsko izdavaštvo, kao *Ihtus – Hrišćanska knjiga* i *Klub nacionalnih knjiga Velvet*.

Posebno mesto u antisemitskoj izdavačkoj delatnosti zauzimaju *Protokoli sionskih mudraca*, čijih je 12 različitih izdanja štampano u periodu od 1990 – 2001. godine⁴⁷, a među izdavačima, Ratibor Đurđević, koji je autor većine, od više od pedeset, antisemitskih naslova koje je objavila *Ihtus – Hrišćanska knjiga*.⁴⁸

Kako navodi Aca Singer, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, mnoga antisemitska izdanja koja se poslednjih godina slobodno štampaju i prodaju u Srbiji daleko su opasnija od *Protokola: Jevrejsko ritualno ubistvo* Ratibora Đurđevića, jedno je od njih. Neki od naslova koji su se mogli naći u beogradskim knjižarama su: *Jevrejska zavera*, *Srpski narod u kandžama Jevreja*, *Pod šestokrakom zvezdom – Judaizam i slobodno zidarstvo u prošlosti i sadašnjosti*, *Zašto se divim Adolfu Hitleru*, *Mrtve krave protiv šest miliona mrtvih Jevreja*, *Zašto je rasizam ispravan*, *Zašto mrzim Jevreje*, *Protokoli sionskih mudraca*, *Vladika Nikolaj o Judejcima*, *neprijateljima hrišćana i hrišćanstva*, *Zli i prokleti*, *Zavera nad zaverama*, *Zlotvori čovečanstva*, *Pet krova i revolucija judeo bankara*, *'Svetosavski nacionalizam u judeo-masonskom okruženju*, *Holokaust - dogma judaizma*, *Talmud – izvornik satansko-judejskog porobljavanja čovečanstva*, *Prokleti Hanan*, *Judejska zavera protiv boga i čoveka*, *O semitskoj opasnosti i lomljenju srpske kičme u Drugom svetskom ratu*, *Zašto su Jevreji kroz celu istoriju protiv Srba*. *Ko su oni?*, *Jevreji u ogledalu Svetog pisma*, *Zli i prokleti: Dušmani savremenog*

⁴⁷ Laslo Sekelj, *NIN*, 2. avgust, 2001.

⁴⁸ Pismo Saveza jevrejskih opština Jugoslavije Svetom arhijerejskom sinodu Srpske pravoslavne crkve od 28. novembra 2000.

čovečanstva, *Drama savremenog čovečanstva*, *Cionizam, komunizam i "novi" svetski poredak*, *Sindrom straha od Judejaca u Americi*, *Rugobe i laži američke demokratije*, itd.

Poseban deo antisemitske izdavačke delatnosti predstavljaju i reprint izdanja dela Milana Nedića, Dimitrija Ljotića i Nikolaja Velimirovića. Takođe i časopisi - poput *Logosa*⁴⁹, *Krune*, *Velike Srbije*⁵⁰ i *Pravoslavljaja*⁵¹ - ali i pojedini tabloidi, objavljuju antisemitske ili tekstove autora koji se mogu povezati sa antisemitizmom. Na proteste Saveza jevrejskih opština izdavači i autori ovih dela uglavnom reaguju komentarima da čitaocima treba ostaviti da procene šta je u njima istinito, a šta nije. Bez obzira na veliki broj prijava koje je Savez jevrejskih opština podnosio protiv izdavača antisemitskih knjiga, tužilaštvo u većini slučajeva nije iniciralo krivično gonjenje.⁵²

Da je antisemitizam u kulturi prisutan pokazuje i izdanje Narodne knjige iz Beograda *Lažni car Šćepan Kiš*, autora Nebojše Vasovića, koja ima izrazito antisemitski podtekst - Danilo Kiš se optužuje da je uspeh postigao isključivo svojim međunarodnim jevrejskim vezama, da nije pisao o "saradnji Jevreja sa nacistima i onima koji su... 'profitirali' na nacizmu i staljinizmu"⁵³, i koja svodi "jevrejski identitet na 'korist' i 'rasnu', zapravo rasističku osnovu"⁵⁴. Pored napada na Danila Kiša, autor takođe sugerise da "su kulturnu politiku u Srbiji godinama određivali pisci kao što su Oto-Bihalji Merin, Eli Finci, Oskar Davičo, Erich Koš..."⁵⁵

4. Reakcije vlasti

Adekvatnih reakcija srbijanskih vlasti na antisemitsku propagandu, incidente, publikacije i šire na govor mržnje u kome je antisemitizam takođe prisutan, gotovo da i nije bilo. Prema članu 134. postojećeg Krivičnog zakona Republike Srbije, antisemitizam se krivično može goniti kao širenje verske, nacionalne i rasne mržnje. Zahtev Saveza jevrejskih opština da se u njega unesu i posebna odredba krivičnog dela antisemitizma, negiranja Holokausta, minimiziranje broja jevrejskih žrtava⁵⁶ i veličanja nacističke ideologije i vođa nije uvažen. Takođe, član 38. Zakona o javnom informisanju Republike Srbije,

⁴⁹ Časopis studentata bogoslovnog fakulteta u Beogradu.

⁵⁰ List Srpske radikalne stranke.

⁵¹ Glasilo Srpske pravoslavne crkve.

⁵² Aca Singer, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, *Danas*, 26-27. mart, 2006.

⁵³ Aleksandar Jerkov, *NIN*, 24. februar 2005.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Filip David, Most Radija Slobodna Evropa: Koliko je antisemitizam prisutan u Srbiji i Hrvatskoj, *Dijagnoza bolesnog društva*, *Danas*, 16-17. april 2005.

⁵⁶ Aca Singer, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, *Danas*, 26-27. mart, 2006.

zabranjuje objavljivanje ideja, informacija i mišljenja koji podstiču diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupa na osnovu njihove rasne, verske, nacionalne, etničke, itd. pripadnosti. Uprkos tome, veliki broj prijava protiv izdavača antisemitske literature, koje je podnosio Savez jevrejskih opština, nije prihvaćen od strane tužilaštva.⁵⁷

Reakcije na antisemitski diskurs i incidente uglavnom ostaju u domenu verbalnih osuda i kritika. Serija koordiniranih incidenata u martu 2005. godine, izazvala je burne reakcije liberalne javnosti, i verbalne osude Srpske pravoslavne crkve i Srpske akademije nauka i umetnosti, međutim, odsustvo odgovarajuće reakcije navelo je Građanske inicijative da objave saopštenje u kome se navodi da "se novi talas ekstremnog srpskog nacionalizma nalazi pod pokroviteljstvom nekih državnih i crkvenih institucija"⁵⁸. Povodom incidenta na novosadskom Filozofskom fakultetu 9. novembra 2005. godine, profesor Milenko Perović izjavio je da se, u nespremnosti vlasti da zabrani delovanje ekstremističkih organizacija zapravo ogleđa činjenica da "vladajuća politička nomenklatura u nekim elementima dijeli politička uvjerenja tih ekstremističkih grupacija".⁵⁹

Čini se da je strategija vlasti da antisemitizam u Srbiji okarakterise kao izolovani fenomen, umesto da ga tretira kao integralni problem sveukupne društveno-političke radikalizacije. Svako ukazivanje na njegovo postojanje i manifestacije karakterise se kao diskreditacija demokratke politike i društva, i opstrukcija procesa pomirenja. Reakcije brojnih političara iz vladajuće koalicije, ali i pojedinih državnih institucija, na seriju organizovanih antisemitskih ispada u proleće 2005. godine, ukazuju na to da se postojanje antisemitizma vezuje za jake političke centre moći koji imaju za cilj da naruše ugled Srbije: "Taman kada smo počeli da obnavljamo ugled zemlje, jedna akcija se sprovodi da naruši taj ugled. Ovo jeste orkestrirana akcija, ali ona ima drugi izvor i cilj..."⁶⁰

U saopštenju Ministarstva za nacionalna i manjinska prava Srbije i Crne Gore od 28. januara 2004. godine, povodom Izveštaja posmatračke misije Saveta Evrope o parlamentarnim izborima održanim 28. decembra 2003. u Srbiji, u kome se ukazuje na pojavu antisemitske tendencije u predizbornoj kampanji, stoji da "olako izrečene, paušalne ocene, mogu samo da štete procesu pomirenja u regionu i izgradnji međuetničkog poverenja".

⁵⁷ *Ibid.* Takođe, zamenik okružnog tužioca Beograda, Milija Milovanović, odbacio je 2001. godine krivičnu prijavu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije protiv štampanja Protokola, navodeći nepostojanje elemenata za gonjenje po službenoj dužnosti.

⁵⁸ *Danas*, 24. mart 2005.

⁵⁹ *Radio Slobodna Evropa*, 26. avgust 2006.

⁶⁰ Mirosljub Labus, *Danas*, 24. mart 2005.

Nažalost, ovakve interpretacije antisemitizma u Srbiji i reakcije vlasti samo pokazuju njenu nespremnost da se suoči sa nasleđem politike koju, redefinisano u "demokratski nacionalizam" i danas u velikoj meri promovise.

Preporuke:

U cilju eliminacije antisemitizma iz političkog i društvenog života Srbije neophodno je sledeće:

- Osim "fizičkog" poraza, koji je srpska nacionalistička politika doživela, neophodan je i njen "mentalni" poraz, jer se iz takvog stanja političke i društvene svesti generiše politika netolerancije, ksenofobije, fašizma, antisemitizma i dr.
- Od suštinskog značaja za promenu stanja svesti u Srbiji je izbacivanje iz nastavnog programa svih apologetskih reinterpretacija uloge kolaboracionista u Drugom svetskom ratu, uloge Srbije u raspadu bivše Jugoslavije, i antisemitskih ideologa i autora.
- Međunarodne institucije, a posebno Savet Evrope, trebalo bi da insistiraju na odgovarajućim reakcijama vlasti na pojave antisemitizma, i ostale oblike ispoljavanja mržnje i netolerancije, u skladu sa relevantnim međunarodnim dokumentima.

PROFILISANJE KULTURNOG MODELA

Etatizacija kulture

Politika i kultura ostale su u nekoj vrsti simbioze, uprkos nadi da će padom Slobodana Miloševića doći do temeljnih promena u obe sfere. Suprotno očekivanjima, pokazalo se da je kulturni model, za koji se verovalo da je posledica urušenih vrednosti i sveopšteg beznađa, opstao čak i kada se survao politički poredak koji je dominirao tokom devedesetih. To je bio prvi znak da taj model nije samo puki privezak svog vremena, ali je sada postalo očigledno da je kulturna matrica zapravo izvoriste svega što se zbiva u društvu. Stoga se korenite promene moraju pre svega sprovesti u toj sferi, tako što bi se raskrinkale zablude koje onemogućuju da se izvrši puna demokratizacija društva. Bez radikalnog raskida sa postojećim kulturnim modelom koji je jedini pravi baštinik Miloševićevog vremena, uvek će se iznova vraćati ono za šta se verovalo da je poraženo tokom petooktobarskih promena.

To najbolje potvrđuje ono što se dešavalo sa Festivalom autorskog filma, koja je bila jedna od retkih manifestacija koja je uspela da odoli talasu provincijalizacije, sve dok na adresu Ministarstva spoljnih poslova nije stiglo pismo iz ambasade Narodne Republike Kine, u kome se zahtevalo da film "Letnja palata" kineskog reditelja Loua Jea bude skinut sa programa festivala. Primaoci ove diplomatske poruke bili su zatečeni zahtevom koji je svojim tonom probudio sećanja na hladnoratovska vremena, jer pre toga nisu čuli za bilo kakvog Jea i njegove palate ali su, nakon što su se raspitali kod organizatora Festivala autorskog filma, ubrzo shvatili gde zapravo leži problem. U filmu "Letnja palata" nalaze se necenzurisani snimci ubistava studenata na Tijenanmenu iz 1989, zbog čega je film zabranjen u Kini. No, ne samo da su građani te daleke zemlje sprečeni da vide brutalne scena pokolja, nego se kineske vlasti uporno trude da sakriju te prizore od gledalaca u čitavom svetu, preteći da će prekinuti diplomatske odnose sa zemljama koje se usude da prikažu ovaj film.

U Ministarstvu spoljnih poslova krajnje su ozbiljno shvatili preteći ton koji je izbijao iz pisma, s obzirom da se Kina, na tragu diplomatskih pregnuća još iz vremena Slobodana Miloševića, doživljava kao jedna od retkih prijateljskih zemalja u svetu. Stoga je odmah održana konsultacija sa kabinetom republičkog premijera, pozvan kabinet gradskog sekretara za